

ZAMANA HÜKÜMDAR OLMAK

Yard.Doç.Dr. Nadir İLHAN*

Bilindiği gibi hükümdarlık; hâkimiyet sahibi olmak, bir ülkenin, devletin, bir imparatorluğun yönetimini elinde bulundurmadır. Zamana hükümdar olmak ise kendi devlet ve coğrafi sınırlarının dışında ulaşılabilen bütün zaman ve mekânlara hâkim olmaktır.

İçinde bulunulan coğrafya veya zamana hükümdar olmak, başında bulunulan devletin siyasî, askerî, kültürel ve ekonomik yönden en üstün seviyede olması ile ilişkilidir. Siyasî yönden güçlü olan bir devlet askerî yönden, askerî yönden güçlü olan bir devlet de siyasî yönden güçlü olacaktır. Bir devlette, imparatorlukta veya cumhuriyette bir sahadaki gelişmişlik diğer alanlara da mutlaka yansımacaktır. Her alanda gelişmiş, ileri seviyede olan devletler de zamanlarının hükümdarları olacak, yani devletler arası alanda hâkim duruma geleceklerdir.

Tarihin çeşitli dönemlerinde, farklı milletler dünya hâkimiyetini ellerinde bulundurmışlardır. Devirlerinde hâkim olan bu milletler veya devletler, milletler arası ilişkilerde her zaman belirleyici güç olmuşlar, kendi çıkar ve istekleri doğrultusunda diğer milletleri de yönlendirmişlerdir.

Türk'ün **cihan hâkimiyeti** düşüncesi en eski metinlerimizden olan Orhun Abideleri'nde, destanlarımızda ve daha sonra Osmanlı dönemi fermanlarında çeşitli ifadelerle yer almaktadır.

İstemi Kagan'ın oğlu Tardu Kagan, Ak-hunları kendi hâkimiyetine alan büyük zaferi üzerine, Bizans imparatoruna gönderdiği mektubu : “*Dünyada yedi iklim ve yedi ırkın (cihanın) büyük kaganından Romalılar imparatoruna ...*” ibaresi ile başlar ve cihan hâkimiyeti şuurunu belirtir.¹

Kültigin ve Bilge Kağan anıtlarında yer alan;

* Öğretim Üyesi, F. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ELAZIĞ.

¹ Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, 6. baskı, İstanbul 1980, C.1, s.158.

“*tengri teg tengride bolmuş türük bilge kagan bu ödke olurtum.*” “*ilgerü kün togikka birigerü kün ortusiñaru kurıgaru kün batsıkınga yırıgaru tün ortusingaru anda içreki budun kop maña körür.*” “*üze kök tengri asra yagız yer kılıntukta ekin ara kişi oğlu kılınmış. Kişi oglınta üze eçüm apam bumın kagan istemi kagan olurmuş.*”

cümlelerinde Bumin Kagan ve İstemi Kagan ile Bilge Kağanın hükümdarlığından ve dolayısıyla da Türk milletinin hâkimiyetinden bahsedilmektedir. *İleride gün doğusuna,, güneyde gün ortasına kadar, geride gün batısına ve kuzeyde gece ortasına kadar bütün halkların Bilge Kagan’a tabi olması ve gök teñri ile yagız yer arasında kılınan insan oğlunun üzerine Bumin Kagan ve İstemi Kagan’ın hükümdar olması* da Göktürkler döneminde Türk cihan hâkimiyeti düşüncesinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

XIII. yüzyılda Uygur yazısıyla ve Uygur Türkçesi ile yazıya geçirilmiş olan Oğuz Kağan Destanı’nda yer alan aşağıdaki bölümde² Oğuz Kağan’ın döneminin hâkimi olarak diğer milletleri kendisine tabi kılma isteği görülmektedir.

Toydan sonra Oguz Kagan beglere ve halka yarlık verdi. Dedi ki :

*Temür çıdalar bol orman
Av yirde yürüsün kulan
Takı taluy takı müren
Kün tuğ bol-gıl kök kurıkan*

dedi. Gene ondan sonra Oğuz kağan dört yöne yarlık yolladı... İş bu bildirilerde bildirmiş idi ki : “Ben Uygurların kağanıyım ki, yerin dört bucağının kağanı olsam gerektir. Sizlerden baş eğmenizi istemekteyim. Kim benim ağzıma bakarsa hediyelerini alıp onu dost tutarım. Kim ağzıma bakmazsa gazaba gelir , çeri çıkarıp (onu) düşman tutar baskın yapıp onu astırır, yok ettiririm.”

Yukarıdaki metinden anlaşılan Oğuz’un sadece Uygurların kağanı olarak kalma düşüncesinden çok “**yerin dört bucağının**” hükümdarı olma isteğidir. Oğuz Kağan **Yerin dört bucağı**’na -dünyaya- hükümdar olma gücünü de kağanı olduğu Uygurlardan almaktadır. Böylece Oğuz Kağan’ın dünya hükümdarlığı Uygurların yerin dört bucağına hâkimiyeti ile gerçekleşmektedir.

² Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, I. Cilt, MEB. Yay., İstanbul 1987, s.18-19.

Nihat Sami Banarlı'ya göre Oğuz Kağan diye tanıtılan kahraman, gerçekte bir hükümdar değil, Oğuz Türklerinin ve Oğuz Hanlarının macerasını kendi adında toplayan bir sembol olması, belirli bir hakan olmasından daha kuvvetli bir ihtimaldir.³

Osmanlı'nın "cihan imparatorluğu" döneminde zamanın hükümdarı Osmanlı iken günümüz dünyasında zamanın hükümdarlığı görevini Amerika Birleşik Devletleri yürütmektedir. Amerika, Dünyada meydana gelen her türlü olaya münferit olarak kendisi müdahale edebildiği gibi birleşmiş milletler aracılığıyla da dünyadaki bir çok gelişmeyi yönlendirmekte, askeri ve ekonomik müdahalelerle hükümdarlığını sürdürmektedir.

Osmanlı döneminde de **zamana hükümdar olmak, cihan hâkimiyeti kurmak** düşüncesi Osmanlı hükümdarlarında da görülmektedir.

Fatih'in "*Dünyada tek bir din, tek bir devlet, tek bir padişah ve İstanbul da cihanın payitahtı olmalıdır.*"⁴ sözleri de bu bilinci ifade etmektedir.

Kanunî, kendi devrindeki hükümdarları kendisine denk görmediği ve cihanın hâkimi, zamanın hükümdarı olduğu düşüncesiyle, bir çok Avrupa ülkesine hâkim olan Alman imparatoruna da diğer Avrupa kralları gibi sadece, "İspanya vilayeti kralı" hitabıyla mektup yazıyordu. Alman imparatoru I. Şarlken'e yazılan mektupta eski Türk hakanlarının başlangıç formülü İslamî bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

"*Hak Tealanın iradeti ve ulu Peygamberimizin mu'cizati ile, Ben, ki dünya hakanlarına tac giydiren Sultanların sultanı, yeryüzünde Allah'ın gölgesi, mukaddes Mekke, Medine, Kudüs-i Şerif ve İstanbul şehirlerinin Kara ve Akdenizin, Anadolu ve Rumelinin, Karaman, Rûm, Zulkadiriye, Acem, Şam, Mısır, Arabistan ve Yemen beldelerinin hükümdarı, Gürcistan., Dağistan, Tatar ve Kıpçak illerinin, Eflak, Buğdan ve Budun (Macar) tahtının ve Erdel vilayetinin, kılıcımızla almış, daha nice memleketlerin padişahı ve sultanı Süleyman Han bin Selim Han bin Bayezid Hanım... sen ki İspanya vilayeti kralı Şarlken'sin.*"⁵ gibi başlayan ahit-nâme Kanunî'nin Alman imparatoruna kendisine bağlı bir kral veya bey gibi davranmaktadır. Bu da, Kanunî'nin **zamanının hükümdarı, cihanın hâkimi** olduğunu göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu da kendi döneminin hâkimi olması sebebiyle, dünya düzenini belirleyici, devletler arası ilişkileri düzenleyici bir rol oynamıştır.

³ Nihat Sami Banarlı, **a.g.e.**, s.22.

⁴ Osman Turan, **a.g.e.**, s.388.

⁵ Osman Turan, **a.g.e.**, s.431.

Düşmanlarından kendilerini ve ülkelerini koruyamayan bir çok kral, Osmanlıya yardım ve korunma için sığınmışlar, Osmanlı da bunları korumuştur. Fransız kralı I. Fransuva'nın Kanuni'den yardım istemesi ve Kanuni'nin Fransaya yardım amacıyla Almanlara karşı düzenlediği seferler de, Osmanlının dolayısıyla da Osmanlı hükümdarlarının zamanın hâkimi olduklarını göstermektedir. Elde kesin belgeleri olmamakla birlikte yine Kanuni döneminde İngiltere'de yapılan dansın yasaklanması konusunda bir nota verildiği ve böylece dansın yasaklandığı şeklinde bir söylentinin varlığı da bizi Osmanlının zamanın hâkimi olduğu görüşüne götürmektedir.

Günümüz dünyasında Amerika'nın ekonomik, teknolojik ve askeri üstünlüğü sayesinde dünyaya hükmetmesi de aynı şekilde Amerikan hâkimiyetini dolayısıyla da Amerikan başkanlarının; Bush'un, Clinton'un zamanın hükümdarı olduğunu göstermektedir.

Orhun Abidelerinin Kültigin ve Bilge Kağan anıtlarında Türk tarihi ve kültürü açısından çok değerli bilgileri edinmekteyiz. Elimize ulaşan runik harfli ilk Türkçe metinler içerisinde olmalarına karşılık, abidelerde kullanılan işlek dil sayesinde Türk dilinin çok daha önceki yüzyıllara ulaşan bir dil olduğunu da görebilmekteyiz.

Kültigin ve Bilge Kağan anıtlarında yer alan "*tengri teg tengride bolmış türük bilge kagan bu ödke olurtum.*" cümlesinde Bilge Kağan'ın hükümdarlığından ve dolayısıyla da Türk milletinin hâkimiyetinden bahsedilmektedir.

Eski Türkçe ile ilgili sözlüklerde "**olur-**" fiili "*otur-, tahta oturma, hüküm sürmek, kagan ol-*"⁶ anlamlarıyla karşılanmıştır. Ancak "**kagan ol-, hükümdar ol-**" şeklindeki anlamlandırma metnin anlam bütünlüğü açısından daha doğru gibi görülmektedir.

Çeşitli kaynaklarda bu cümlenin çevirisi yapılırken, Türkçe'nin çeşitli dönemlerinde hâl eklerinin bir birinin yerine kullanılması da göz önünde bulundurularak bir anlamlandırma yoluna gidilmiştir.

Tengri teg tengride bolmış türük bilge kagan bu ödke olurtum. cümlesinin çevirisini Hüseyin Namık Orkun şöyle vermektedir :

⁶ Fiili Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, 9. bas. İstanbul 1983, s.125 "otur-, tahta otur- kagan ol-", Hüseyin Namık Orkun, **Eski Türk Yazıtları**, Ankara 1987, s.882 "otur- (tahta otur-)", Talat Tekin, **Orhon Yazıtları**, Ankara 1988, s.125 "otur-, tahta otur-, hüküm sür-" ve Ahmet Caferoğlu, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, TDK. İstanbul 1968, s.141 "olur-" anlamlarıyla değerlendirmişlerdir.

“Göge benzer gökte (mevcud) olmuş Türk Bilge hakan, bu zamanda [iktidar mevkiine] oturdum.”⁷

Aynı cümleyi Muharrem Ergin,

“Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum.”⁸

Talat Tekin

“(Ben) tanrı gibi (ve) Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde tahta oturdum.”⁹

ve Dursun Yıldırım

“Kendi iradesi ile olan Tanrı gibi, ben de, o Tanrı’nın iradesi ile kağan olan Türk Bilge Kağan’ım. Bu zamanda (budun üzerine kağan) oturdum.”¹⁰ şeklinde çevirmişlerdir.

Yukarıdaki cümlede yer alan “ödke” kelimesi morfolojik açıdan incelendiğinde şöyle bir yapı görülmektedir.

öd (zaman) + ke (+a) : zamana
└─► isim kökü └─► yönelme hali

Çeviride metnin bütünlüğü de göz önünde bulundurularak “zamanda” şekli yerine “**zamana**” şeklindeki yönelme hâli ekini almış yapının kullanılması belki daha uygun olacaktır.

Buna bağlı olarak da “bu ödke olurtum”u “bu zamanda oturdum” değil “**bu zamana hükümdar oldum**” şeklinde çevirmek gerekecektir. Zaten metnin bu ilk cümlesinde zaman kelimesiyle birlikte bir bulunma hâli kavramını gösteren ek de kullanılmamıştır.

“Zamana hükümdar olmak” ifadesi, içinde bulunulan zaman veya asır itibarıyla hâkim durumda olmak anlamındadır. “Zamanda tahta oturdum” ibaresi ise bulunulan coğrafya ve yaşanan ömür süresince bir hâkimiyet ve söz sahibi olma durumunu ifade etmemektedir. Bu da sadece kendi milleti üzerinde bir hükümdarlık veya hâkimiyetin varlığını göstermektedir.

⁷ Hüseyin Namık Orkun, **a.g.e.**, s.22

⁸ Muharrem Ergin, **a.g.e.**, s.17

⁹ Talat Tekin, **a.g.e.**, s.29.

¹⁰ Dursun Yıldırım, “Köktürklerde Kağanlık Süreci; Kaldırma, Kötürme ve Oturma” **Türk Bitiği**, 1. baskı, Akçağ yay. Ankara 1988, s. 102-111.

Yukarıdaki düşünceler çerçevesinde, “*Tengri teg tengride bolmuş türük bilge kagan bu ödke olurtum.*” cümlesini Dursun Yıldırım’ın da yorumu göz önünde bulundurularak, yeniden şöyle anlamlandırılabilir :

**“Tanrı gibi, (ben de o) Tanrının iradesiyle (kağan) olmuş Türk Bilge Kağan(ım).
Bu zamana hükümdar oldum.”**

Şeklindeki bir çeviri ile Bilge Kağan döneminde Köktürklerin hâkimiyet sahalarının ulaşılabilen bütün coğrafyaya yayıldığını ve Köktürk devletinin, dolayısıyla da Bilge Kağan’ın döneminin hükümdarı olduğunu anlıyoruz.